

ФОНД НАВЧАЛЬНИХ ФІЛЬМІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ШКОЛІ 30-50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується наповнення фондів навчальних фільмів у вітчизняній школі першої половини ХХ століття, їх якість та відповідність програмі семирічної школи, розглядається робота кіностудій та їх роль у поповненні шкільних фільмотек.

Ключові слова: кінофонд, шкільна фільмотека, семирічна школа, якість фільму, зміст фільму, перемонтаж

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вітчизняна школа 30-50-х років ХХ століття характеризується активним використанням у повсякденній практиці навчального кіно. У цей період використання фільмів на уроках набуває системного характеру, методологічного та технічного забезпечення. Технічні засоби навчання відіграють важливу роль у навчально-виховному процесі і сьогодні, тому досвід вітчизняної школи у сфері застосування навчального кінематографу є дуже корисним. Він дозволяє не лише побачити специфіку навчального кіно та його функції на певному історичному етапі, а й виокремити ті недоліки та недопрацювання, що стали очевидними з часом і яких треба уникати сьогодні.

Аналіз основних досліджень. Різноманітні питання історії, теорії та практики навчального кіно в загальноосвітній школі досліджувалися і в нашій країні, і за кордоном. Варто назвати роботи Альтшулера Б., Архангельського С., Гельмонта С., Хінкіна І., Соловйової Є., Толя Б., Хозяїнова Г., Шахмаєва Н. та ін. Аналіз досліджень свідчить про досить глибоке і всебічне вивчення основних аспектів навчальних фільмів. Однак ряд питань досліджені недостатньо, зокрема в окремих наукових роботах відчувається вплив державної ідеології. Зокрема, це стосується досліджуваного нами радянського періоду навчального кіно у вітчизняній школі, на який ми і звернули увагу у статті.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати наповнення кінофондів вітчизняної школи 30-50-х років ХХ століття, з'ясувати їх відповідність вимогам педагогічного процесу та розвитку радянської школи, а також дослідити основні причини, що впливали на якість навчальних фільмів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз звітів Союзу кінематографів СРСР за 30-50 роки ХХ століття показує, що у фонді для семирічної школи на 1950 рік нараховувалося близько 250 найменувань [1]. Кількісно всі навчальні фільми можна представити у таблиці.

Предмети	1-3-ті класи	4-ті класи	5-ті класи	6-ті класи	7-і класи	Всього
Пояснювальне читання	54					54
Природознавство	-	10	-	-	-	10
Ботаніка	-	-	17	6	-	23
Зоологія	-	-	-	19	15	34
Географія	-	30	15	4	74	123
Фізика	-	-	-	7	8	15
Хімія	-	-	-	-	2	2
Історія	-	2	1	-	-	3
Конституція	-	-	-	-	1	1
	54	42	33	36	100	375

Найбільша кількість кінофільмів спрямована на навчальну програму 7-го класу. При чому майже половину фонду для семирічної школи складають фільми із географії, що показують природу і господарський побут мешканців СРСР.

Дослідник навчального кінематографу Кашенко Б. перевагу таких сюжетів вважає закономірною: “Учні за допомогою фільмів отримують правильне уявлення про характерні особливості різноманітних частин СРСР” [7: 4].

Друге місце у фонді за кількістю стрічок займають навчальні кінофільми із зоології та ботаніки (всього 97 фільмів). На третьому місці знаходяться фільми для пояснювального читання та розвитку мовлення.

Аналіз випуску фільмів за роками має наступний характер (точкою відліку беремо 1933 рік, від якого сфера виробництва навчальних фільмів починає контролюватися державою): 1933 рік – 1 фільм; 1934 рік – 5 фільмів; 1935 рік – 9 фільмів; 1937 рік – 45 фільмів; 1938 рік – 54 фільмів; 1939 рік – 30 фільмів; 1940 рік – 10 фільмів; 1941 рік – 5 фільмів; 1942 рік – 0 фільмів; 1943 рік – 0 фільмів; 1944 – 0 фільмів; 1945 – 10 фільмів; 1946 – 9 фільмів; 1947 рік – 29 фільмів; 1948 рік – 9 фільмів; 1949 рік – 18 фільмів; 1950 рік – 21 фільм. Всього за 17 років було випущено 265 фільмів [8].

Найбільше видавалося навчальних фільмів у 1937 і 1938 роках. Дослідник навчального кіно Кашенко Б. дає цьому дуже просте пояснення: основна частина вказаних кінострічок створювалася шляхом перемонтажу уже наявних фільмів, тоді як нові матеріали не знімалися [7]. Цілком зрозуміло, що у воєнні роки виробництво навчальних кінофільмів було перерване і відновилося лише в 1945 р. У наступні роки продукція кінофільмів знову збільшилася і досягла в 1950 році середнього річного виробництва в довоєнний час – приблизно 25-30 фільмів на рік.

У кінці 50-х рр.. XX століття значно підвищилися вимоги вчителів до виробничих організацій, що займалися виготовленням навчального кіно (“Мостехфільм”, “Школфільм-Мостехфільм”, “Кінодіафільм”, “Кінобаза Українська студія” тощо). Це відобразилося на якості продукції, як з методичної, так і з технічної точки зору. Але все ж, на думку дидакта Єлисеєвої А., темпи виробництва навчальних фільмів не відповідали потребам шкіл. Затримка строків виконання і затвердження кінофільмів на окремих стадіях виробництва вела до того, що багато фільмів не створювалися вчасно [2]. Тож школа вимагала прискорення, адже з деяких предметів (наприклад, з географії) затримка у виробництві відображалася і на методичній цінності фільму [5: 12].

Значна кількість фільмів у шкільних фондах першої половини XX століття належала ще довоєнним рокам, а відтак їх зміст вчителі вважали застарілими. На думку Єлисеєвої А., “навчальні фільми з деяких предметів не показують незвичайні зрушення у всіх галузях господарства і науки, які досягнуті в СРСР за наприкінці першої половини XX століття” [2: 44].

На основі каталогів фільмів того періоду [8] проаналізуємо специфіку деяких стрічок, що були у фондах того часу. Більшість фільмів належала до короткометражних, що відповідало загальним методичним вимогам. Будучи лише складовою частиною уроку, демонстрація фільму не займала більше 20 хвилин. Перегляд фільмів зокрема засвідчив, що за смисловим наповненням кожна частина була завершеною. Учителі прагнули, аби ця смислова закінченість відповідала програмі даного предмету. У педагогів географії, ботаніки та зоології вибір був великий. Тож вони могли враховувати особливості підготовки класу та відповідності того чи іншого фільму певній методиці.

Методично складніше було тим учителям, дисципліни яких була проілюстровані небагатою фільмотекою. Це стосується, наприклад, хімії, літератури, фізики, історії та конституції. Ще можна пояснити невелику кількість кіноматеріалів з хімії для 7-х класів особливостями самого курсу хімії, який потребував застосування кіно в незначній мірі, але це не скажеш про решту предметів. Для них можна було б зробити досить цікаві фільми.

На думку Калашнікова А., “найпростіше було б ілюструвати кінофільмами курс конституції 7-го класу, так як на широкій півці, що використовувалася в кінотеатрах, чимало матеріалів, підходящих для шкільних цілей. Складніше здійснити виготовлення фільмів з історії та літератури, але ці фільми у навчальному процесі є просто необхідними.

Користь від фільмів, що дають історичні образи, історичні обставини була б значною перш за все тому, що це складно дається дітям, а ілюстрацій в підручниках недостатньо” [5: 11].

Те ж саме можна сказати і про фільми з літератури, користь від яких для педагогічного процесу очевидна. Щодо уроків фізики, кінофільми будуть корисними, бо зможуть показати технологічні процеси, новітні механізми і складні фізичні процеси, які описати словами учителю дуже складно.

Аналіз кінофільмів 30-50-х років показав, що попри організованість фондів у школах, існувала необхідність поповнювати їх і усунути нерівномірності в кількості фільмів з різних предметів. При цьому видавці мали враховувати специфіку предметів, а педагоги – особливості застосування технічних засобів навчання на уроках.

Кашенко Б. П. у своєму дослідженні “Учебное кино в советской семилетней школе” (1951 р.) акцентує увагу на тому, що для підвищення якості навчання держава повинна була чітко регулювати кіновиробництво: “Необхідно встановити твердий п’ятирічний тематичний і виробничий план для навчальних фільмів. Цей план має бути законом розвитку кінофікації і відступів від нього не повинно бути. Такий план є більше політичною справою і до обговорення його мають залучатися представники виробничих організацій (Міністерства Кінематографії), науково-дослідницьких закладів, методисти фільмотек та вчителі, що використовують у своїй педагогічній діяльності фільми. Таке обговорення дасть можливість установити на найближчі роки дійсно потрібний і продуманий фонд кінофільмів” [7: 8].

При розгляді Кашенко Б. тогочасних навчальних фільмів його увагу привертає наступне: підбір авторів навчальних фільмів відбувався абсолютно випадково, незалежно від їх спеціальності та знань програми школи. Саме тому, переконаний дослідник, “не було і накопичення досвіду, не було набуття навиків і систематичного ознайомлення авторів зі специфічними вимогами школи. При таких умовах створити хороший навчальний фільм дуже важко” [7: 8].

Аналіз монтажних листів, які додавалися до фільмів для учителів, показує, що лише в деяких із них є вказівки на консультацію з боку компетентних спеціалістів в галузі методики чи вчителів. Тогочасний дослідник навчального кінематографа Григор’єв З. переконаний: “Необхідно висувати до виробничих організацій вимоги про обов’язкову участь у виробництві навчальних фільмів компетентних консультантів (учителів, методистів, наукових робітників, спеціалістів в даній галузі). Прізвища авторів і консультантів повинні в обов’язковому порядку міститися в монтажних листах, якими супроводжуються фільми, і в титрах самого фільму” [3: 34]. Цим самим дослідник підтверджує, що досить важливим для підвищення якості навчання є вирішення питання методичного обґрунтування використання навчального кіно на уроках.

Виробництвом навчальних фільмів у 30-50-ті роки ХХ століття були зайняті протягом всього періоду кінофікації 14 організацій: “Мостехфільм”, “Лентехфільм”, “Кінобаза Союзтефільма”, “Кінобаза Мостехфільма”, “Сибтехфільм”, “Кінобаза НКП РСФСР” (кінобаза Народного комісаріату просвітництва Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки), “Школфільм-Мостехфільм”, “Школфільм-Сибтехфільм”, “Кінофільм-Інститут ім.Леніна”, “Біофак МГУ”, “Кінобаза-Сибтехфільм”, “Кінодіафільм”, “Кінобаза-Лентефільм”, “Новосибірська студія”, “Школфільм-Лентекфільм”, “Школфільм”, “Кіностудія науково-популярних фільмів”, “Белгоскіно”, “Кінобаза ГІК”, “Ташкентська студія”, “Українська студія”, “Бойонтехфільм”, “Союзтехфільм”, “Кінобаза Українська студія”. Деякі з них, наприклад “Кінобаза НКП РСФСР” і “Школфільм” займалися перемонтажем і переробкою фільмів, створених іншими організаціями. Можна на основі таблиці відмітити надмірну розпиленість виробництва навчальних фільмів. Ця розпиленість пояснюється необхідністю заповнити навчальними фільмами виробничий план тієї чи іншої студії, що зазвичай створювався керівництвом Міністерства Кінематографії без узгодження із Міністерством Просвітництва. Наприклад, відмітимо історію виробництва фільмів “По Воєнно-Сухумській дорозі”, “По Воєнно-Грузинській дорозі” і “Дагестан”, які були випущені студією “Сибтехфільм”. Ці фільми про Кавказ могли зробити працівники

Тбіліської студії, яким би не довелося їхати на місце подій за тисячі кілометрів і витратити величезні суми на відрядження. Усе це є доказом випадкового характеру розміщення навчальних фільмів на тій чи іншій студії.

Аналіз звітів кіностудій показує, що найбільшу кількість фільмів випустили наступні студії: “Мосхтефільм” – 39 фільмів; “Лентехфільм” – 22 фільми; “Кінодіафільм” – 20 фільмів; “Сибтехфільм” – 19 фільмів. Потім йдуть інші організації, частина яких дала школі тільки 1-2 фільми. Ця розпорошеність виробництва не дає можливості тій чи іншій студії спеціалізуватися на конкретних навчальних фільмах і досягати найкращих результатів.

У першій половині 50-х років активно практикувалося скорочення фільмів і виправлення в них виокремлених педагогами прорахунків. Загалом переробці піддалося близько 70 фільмів. Як правило, це вимагало чимало часу і зусиль, тому нові кінострічки в педагогічний процес поверталися із великою затримкою. Наприклад, фільм “Грузинська РСР”, випущений на екран в 1938 р., був перемонтований тільки в 1947 р. Фільми “Середній Урал”, “Нижній Урал” та інші, випущені в 1939 р., перемонтовані в 1947 р. [4].

Російський дидакт Калашніков А. зазначив, що розрив, який спостерігається між часом випуску і перемонтажу, можна вважати недоцільним, адже перемонтований фільм не покращувався по суті за зоровими кадрами, а змінювався лише в незначній мірі: “новий фільм, що виходив із перемонтажу, ніяк не можна вважати дійсно новим, суттєво відмінним від попереднього. Цей “новий” фільм у більшості випадків знову потрапляв у школу з тим же старим, відзнятим 9 років тому, відеоматеріалом” [5: 13].

При кожному навчальному фільмові містився так званий монтажний листок. Цей листок, як правило, слугував основним документом, за яким починав свою підготовку до уроку вчитель. Саме призначення монтажного листа зобов'язувало виробничі та методичні організації серйозно замислитися над змістом та формою цього документу. Звичайний монтажний листок містив в собі на першій сторінці текст дозвільного посвідчення з підписами відповідальних осіб, що контролювали кіно-репертуар. Потім подавалися в послідовній нумерації підписи і зміст кадрів, а також метраж кожного із них. Закінчувався ж монтажний лист, як правило, вказівкою на загальний метраж і на авторський колектив фільму. Так, наводимо невеликий фрагмент монтажного листка навчальному фільму з фізики “Теплова дія струму” (безпосередньо ту частину, де міститься розкадровка фільму).

“Теплова дія струму” (1939 р., ч.1, німий, Київська кіностудія, 120 м).

№ кадрів	Зміст кадрів	Написи кадрів	Метраж
1-6	Електрозварювальник приготувався до зварки. Горить дуга, метал плавиться. Дуга гасне		6 м
7	Демонструється пластина з готовим швом	Електрична зварка – найбільш швидкий і дешевий спосіб з'єднання металевих частин і деталей	3 м
8-10	Демонструються пластини зі зварювальними швами	Для зварки використовується електрична дуга. В її полум'ї плавиться метал	3 м
11-15	Зварювальник варить газову трубу дугою	У 1802 році засновник російської електротехніки Василь Володимирович Петров вперше відкрив явище електричної дуги	4 м
16-17	Демонструється палітурка книги, на якій подається зображення дуги	У 1885 році російський інженер Микола Миколайович Бенардос винайшов спосіб зварки, при якому дуга виникає між вугільним електродом та деталлю	3 м

У 1938 році видавалися, окрім монтажних листів, ще й “методичні вказівки вчителям” [8], що повинні були давати практичне керівництво до даного фільму. Склалися ці методичні вказівки працівниками інституту початкової школи Народного Комісаріату Просвітництва. Видані керівництва склалися із короткого викладу загального змісту фільму, плану уроку для даного класу із вказівкою на послідовний хід фільму, загальним перерахуванням відповідних кадрів, викладом їх короткого змісту, написів і методичних вказівок. Іноді давалися вказівки учителю, де рекомендувалося зробити паузу в демонстрації фільму і показати ті чи ті наочні засоби. У кінці чи на початку методичних вказівок містилось перерахування необхідного для уроку оснащення. У деяких “Вказівках” додався список літератури для вчителя. Російський методист Кантор Я. у праці “Об экранизации педагогического процесса” (1941 р.) вказує, “це хороше починання варто не забувати, адже детальні “Методичні вказівки” значно полегшать використання фільмів, і, окрім того, можуть значно підвищити якісь уроку” [6: 45].

Дослідник Кантор Я. у своїй монографії пише: “Науково-педагогічним та кіно-виробничим організаціям треба ще багато працювати над створенням повноцінних навчальних фільмів, що можливо тільки за умови залучення учителів, які мають досвід використання кіно в навчальному процесі. Нині ж ми змушені “непоганими” фільмами вважати і ті, що вимагають виправлень та змін. Такими фільмами, які складають половину всього фонду першої половини ХХ століття, можна користуватися лише тимчасово, але варто створити новий фонд, врахувавши всі зауваження та рекомендації учителів” [4: 67].

Отже, протягом першої половини минулого століття виробництво навчального кіно мало різний темп: найбільшу кількість фільмів випущено у 1937 і 1938 роках, у воєнні роки, зі зрозумілих причин, кінофонди не поповнювалися. Якістю навчальних фільмів тогочасні вчителі не були задоволені. Часто стрічки не відповідали програмному та методичному забезпеченню, а також мали чимало помилок і недоліків. Такі фільми, як правило, підлягали перемонтажу, на що подекуди витрачалось навіть роки. Окрім цього, не всі шкільні дисципліни однаковою мірою були проілюстровані навчальними фільмами. Якщо вчителі географії, ботаніки, зоології могли вибирати із різноманіття кінострічок, то вчителі історії, фізики, хімії такого вибору не мали: ці шкільні предмети часто залишалися поза увагою виробників кінопродукції. Незважаючи на це, педагоги не заперечували дидактичного потенціалу навчального кіно та його користі у досягненні освітніх цілей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всесоюзное творческое совещание по вопросам учебного кино [Сборник материалов]. Издание Союза работников кинематографии СРСР. – М., 1959. – 120 с.
2. Бультриков М. Оценка эффективности учебного кино. – М., 1973. – 120 с.
3. Григорьев З. Научно-просветительный фильм. – М.: “Госкиноиздат”, 1947. – 213 с.
4. Елисеева А. Кинофильм на уроке // Сб. науч.ст. “Кино в работе школ”. – М., 1947. – С.43-49.
5. Калашников А. Общие педагогические требования к учебным фильмам // Учебное кино. – 1933. – №2. – С.11-21.
6. Кантор Я. Об экранизации педагогического процесса. – Ленинград, 1941. – 188 с.
7. Кашенко Б. Учебное кино в советской семилетней школе: Автореферат диссер. на соискание ученой степени к.п.н. по спец. 13.00.01. – М., 1951. – 13 с.
8. Кино – школе: Аннот.каталог фильмов в помощь учебной программе / Гос.ком.Совета Министров РСФСР по кинематографии. – Сыктывкар, 1987. – 139 с.

Кузё И.В.

ФОНД УЧЕБНЫХ ФИЛЬМОВ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ШКОЛЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ ВЕКА

В статье анализируется наполнение фондов учебных фильмов в отечественной школе первой половины ХХ века, их качество и соответствие программе семилетней школы, рассматривается работа киностудий и их роль в пополнении школьных фильмотек.

Ключевые слова: кинофонд, школьная фильмотека, семилетняя школа, качество фильма, содержание фильма, перемонтаж.

Kuzyo I.V.

*FUND EDUCATIONAL FILMS AT NATIONAL SCHOOL
IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY*

This article examines filling of the funds of educational films at national school in the first half of the 20th century, their quality and compliance program a seven-year school, reviews work of the film studios and their role at adjunction of school film collection.

Key words: film fund, school film collection, seven-year school, film's quality, content of film, reassembling.

УДК 371.1:792.8 (075.8)

Марусик Н.І.

ВАСИЛЬ АВРАМЕНКО – ПЛЮСИ І МІНУСИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дана стаття є спробою узагальнення та аналізу життєвого шляху та мистецького доробку видатного українського хореографа Василя Авраменка, визначення його ролі в пропаганді українського народного танцю у світовому просторі, і з'ясовує причини забуття його творчої хореографічної спадщини в сьогоденні.

Ключові слова: український танець, хореограф, творча спадщина

Складовою частиною надзвичайно багаті скарбниці культурно-мистецької спадщини українського народу є його автентичне хореографічне мистецтво, яке здавна привертало увагу етнографів, фольклористів, істориків, мистецтвознавців, хореографів. Серед останніх – В. Верховинець, В. Авраменко, П. Вірський, Я. Чуперчук, В. Петрик, К. Балог та ін.

Одним із перших, хто здійснив обробку українських танців і представив їх як самостійні мистецькі витвори на сцені, був Василь Авраменко.

Однак проблемою є те, що із відомих у свій час його хореографічних постановок (“Київський козачок”, “Гонта”, “Парубоцький гопак”, “Плач Ізраїля” тощо) як в Україні, так і за кордоном, де тривалий час працював митець, на сьогодні практично жодна не збереглася.

Творчість В. Авраменка здавна цікавила як митців, так і науковців. Проте в працях А. Гуменюка, К. Василенка, Д. Демків, І. Книша, Я. Чуперчука, М. Шендрика знаходимо тільки окремі згадки про нього як знаного хореографа та митця, який поставив народний танець на службу національного виховання української молоді.

З дещо пізніших досліджень життєвого шляху та мистецького здобутку хореографа заслуговують на увагу наукові статті В. Пастух: “Галицький слід Василя Авраменка” [1: 32-33], “Традиції “Гуцульського театру” і постановки В. Авраменка” [2: 149-154]. Однак і в них творчий шлях митця висвітлено дещо поверхово.

Мета даної статті – якомога детальніше проаналізувати творчі здобутки В. Авраменка та з'ясувати причини, які призвели до зникнення його мистецької спадщини.

Василь Авраменко, уродженець села Стеблова, що на Черкащині, після закінчення трирічних учительських курсів та курсів підстаршин вступає до Київської школи ім. М. Лисенка, де під керівництвом метра української хореографії Василя Верховинця поглиблено вивчає український танець, що заповнив його душу.

Згодом – робота в театрі Й. Стадника в Станіславові (тепер Івано-Франківськ), а пізніше – в театрі М. Садовського в Кам'янці-Подільському.

Спілкуючись з акторами театрів, В. Авраменко записує від них стародавні танці різних регіонів України. А спостерігаючи, як виконує у виставах народні танці М. Садовський, у нього зароджується думка підняти українську хореографію на небувалий рівень і ознайомити з нею світову громадськість.